

An Analysis of the Effects of Spatial-Physical Expansion of Rural Cores on the City: Qasemabad, Hamedan

Mehdi Aghamohamadi ¹, SeyyedAbbas Rajaei ², Keramatollah Ziari ³

¹. Ph.D. candidate of Geography and Urban Planning, Alborz Campus University of Tehran, Tehran, Iran.

². Associate Professor, Department of Human Geography and Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran.

³. Full Professor Department of Human Geography and Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Keywords:

Rural-Urban Nuclei, Spatial System, Urban Settlements, Qasemabad.

Received:

18 April 2026

Received in revised form:

16 May 2026

Accepted:

20 June 2026

Published Date:

01 August 2026

pp.1-20

ABSTRACT

One of the prominent phenomena of the contemporary era is the formation of rural-urban nuclei, which blur the traditional boundaries between rural and urban areas. These forces—encompassing economic factors, migration dynamics, development policies, and natural transformations—can reconfigure the spatial structure of such nuclei. This study adopts a descriptive-analytical approach and aims to investigate the effects of the spatial-physical expansion of the rural nucleus of Qasemabad on the city of Hamedan. The statistical population consists of residents of the Qasemabad neighborhood in Hamedan who have at least one decade of lived experience in this nucleus, enabling them to accurately assess physical and social changes. Data were analyzed using GIS and SPSS software, employing the Bayesian paired t-test. The findings reveal that the physical-spatial expansion of Qasemabad, which ultimately led to its annexation to Hamedan, has had dual and unbalanced effects on the urban fabric. Although this expansion has yielded positive achievements in physical and infrastructural domains—such as improved thoroughfares ($BF = 2.227$) and housing retrofitting ($BF = 2.254$)—it has imposed negative effects on the city in social ($BF = 0.773$), environmental ($BF = 13.8$), and quality-of-life dimensions ($BF = 0.591$). Identified adverse consequences include increased population density, reduced green space, traffic congestion, and heightened sense of alienation among residents. The expansion and integration of this rural nucleus into the city has introduced an unsustainable neighborhood—socially and environmentally—into the urban structure of Hamedan. The Bayesian analysis of the composite overall index further confirms this imbalance ($BF_o = 429.4$). These findings can assist urban planners in better understanding the consequences of the accelerated integration of rural nuclei and underscore the necessity of adopting integrated and balanced approaches.

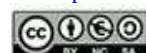
Corresponding author (Email: sarajaei@ut.ac.ir)

Cite this article:

Aghamohamadi, M., Rajaei, S.A & Ziari, Z. (2026). An Analysis of the Effects of Spatial-Physical Expansion of Rural Cores on the City: Qasemabad, Hamedan. *Journal of Urban Peripheral Development*, 8(2), 1-20.

[http://doi.org/ 10.22034/jpusd.2026.579059.1395](https://doi.org/10.22034/jpusd.2026.579059.1395)

2676-4172 © Iranian Association of Geography and Rural Planning.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Human settlements, as geographical systems and spatial realities, are shaped through a spatiotemporal process under the influence of space-forming agents and forces (Shamsi et al., 2015). Modern geography, adopting a systemic perspective, studies human societies as spatial systems (Saeedi, 2013, p. 12). These systems—whether urban or rural—are affected not only by internal dynamics but also by external processes in various forms (Sadeghi et al., 2018, p. 20). Moreover, multiple factors, including environmental factors (spatial realities and politico-administrative decisions) as well as locational attributes and communication networks, constitute internal determinants of physical-spatial transformations (Amin-Moghadam, 2011, p. 147).

The phenomenon of "rural sprawl" exemplifies this process, whereby agricultural lands and orchards surrounding cities are gradually converted into residential, commercial, and service uses, ultimately leading to the physical fusion of the village with the city (Saeedi & Sadough, 2006, p. 9; Lasemipour et al., 2021, p. 20). In the spatial context of Iran, urban sprawl is of considerable significance. However, in certain rural areas—such as the Qasemabad rural district—due to market economy mechanisms, including the flow of urban and rural capital and population movements from surrounding rural and urban settlements, demand for land acquisition aimed at constructing residential units and industrial-service workshops has intensified. The sprawl process in this area has reached a level that has resulted in the physical contiguity of the rural fabric of Qasemabad with the city of Hamedan.

What assumes importance in this context is the analysis of the impacts of such expansion on the host city. The present article aims to investigate the effects of the spatial-physical expansion of the Qasemabad rural core on the city of Hamedan within the framework of a structural-functional approach, with an emphasis on rural-urban linkages. It seeks to demonstrate the multiple and, at times,

contradictory consequences that this expansion has entailed for the city.

Methodology

The present study is descriptive-analytical in nature and method, and applied-developmental in terms of objective. Data were collected through library-based (documentary) and field (survey) methods. The data collection instrument in the field component was a researcher-designed questionnaire. The unit of analysis comprises the native population residing in the Qasemabad neighborhood (the former rural core). SPSS software was employed for data analysis, and the Bayesian paired t-test was utilized to assess the effects of expansion (by comparing pre- and post-annexation conditions). The key indicator in this analysis is the Bayes factor (BF_{10}), which measures the strength of evidence supporting the existence of significant changes between the two temporal periods.

Results and discussion

The spatial-physical expansion of rural cores around cities is an escalating phenomenon within Iran's urban system. Moving beyond a purely legal interpretation of "annexation," this research analyzes the impacts of this expansion on the city of Hamedan from the perspective of the annexed settlement (Qasemabad). The findings indicate that this expansion has introduced an unbalanced and dual transformation to the city. To ascertain the effects of the spatial-physical expansion of the Qasemabad rural core on Hamedan, the situation of this neighborhood across various dimensions—before and after the expansion process and its eventual annexation to the city—was compared and analyzed from the residents' viewpoint. Data were analyzed using the Bayesian paired t-test, which evaluates the strength of evidence for significant differences between the "before" and "after" annexation conditions. The Bayes factor (BF_{10}) serves as the key indicator of this analysis, reflecting the robustness of evidence favoring change. Computational error percentages (error %) in all tests are

negligible, indicating the reliability and consistency of the results.

Conclusion

Although Qasemabad has physically merged with the city and gained access to its benefits, from a functional and social perspective it has transferred a considerable portion of its own problems and predicaments (such as density, pollution, dissatisfaction) to the city, while failing to achieve a desirable level of urban quality of life. This implies that the spatial-physical expansion of rural cores is not merely a matter of physical "attachment," but rather a complex process of reciprocal influence that can pave the way for the formation of an unstable and problematic neighborhood within the city.

In conclusion, the expansion of Qasemabad as a rural core, while serving as an instrument for the physical development of the city, has in practice injected a portion of its social and environmental instabilities into the urban system of Hamedan. The success of this process requires a comprehensive perspective that transcends mere physical

development—one in which the enhancement of quality of life, the strengthening of social capital, and the preservation of the environment are prioritized alongside infrastructural development.

Funding

According to the responsible author, this article has no financial support

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

شاپا الکترونیکی: ۲۶۷۶-۴۱۷۲

مجله توسعه فضاهای پیراشهری

Journal Homepage: <https://jpusd.ir>

تحلیلی بر اثرات گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی بر شهر: قاسم‌آباد همدان

مهدی آقا محمدی^۱، سید عباس رجائی^۲، و کرامت الله زیاری^۳

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، پردیس البرز دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. دانشیار گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۳. استاد گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

یکی از پدیده‌های برجسته در عصر حاضر، شکل‌گیری هسته‌های روستایی-شهری است که مرزهای سنتی میان روستا و شهر را کمرنگ می‌سازد. این نیروها می‌توانند شامل عوامل اقتصادی، مهاجرتی، سیاست‌های توسعه، و نیز تحولات طبیعی باشند که ساختار فضایی این هسته‌ها را بازآرایی می‌کنند. پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی و باهدف بررسی اثرات گسترش فضایی-کالبدی هسته روستایی قاسم‌آباد بر شهر همدان انجام شده است. جامعه آماری شامل ساکنان محله قاسم‌آباد همدان است که دست‌کم یک دهه تجربه زندگی در این هسته را داشته‌اند تا بتوانند تغییرات کالبدی و اجتماعی را به‌درستی ارزیابی کنند. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای GIS و SPSS و بهره‌گیری از آزمون تی زوجی بیزی تحلیل شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که گسترش کالبدی-فضایی قاسم‌آباد که درنهایت به الحاق آن به شهر همدان انجامید، اثراتی دوگانه و نامتوازن بر پیکره شهر داشته است. این گسترش اگرچه در حوزه‌های کالبدی و زیرساختی (نظیر بهبود معابر $(BF=227/2)$ و مقاوم‌سازی مسکن $(BF=254/2)$ ، دستاوردهایی مثبت به همراه داشته، اما در ابعاد اجتماعی $(BF=0/773)$ ، زیست‌محیطی $(BF=13/8)$ و کیفیت زندگی $(BF=0/591)$ ، اثرات منفی را بر شهر تحمیل کرده است. افزایش تراکم جمعیت، کاهش فضای سبز، معضلات ترافیکی، و افزایش حس بیگانگی ساکنان از پیامدهای منفی شناسایی شده است. گسترش این هسته روستایی و ادغام آن در شهر، محله‌ای ناپایدار از جنبه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی را به ساختار شهری همدان افزوده است. تحلیل بیزی شاخص کلی ترکیبی نیز مؤید این عدم‌توازن است $(BF-0 = 429/4)$. یافته‌های می‌تواند به برنامه‌ریزان شهری در درک بهتر پیامدهای ادغام شتابان هسته‌های روستایی کمک کرده و ضرورت اتخاذ رویکردهای یکپارچه و متوازن را آشکار سازد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

واژگان کلیدی:

هسته‌های روستایی-شهری، نظام فضایی، سکونتگاه‌های شهری، قاسم‌آباد

تاریخ دریافت:

۱۴۰۵/۰۱/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۵/۰۲/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۳/۳۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۵/۱۰

صص. ۱-۲۰

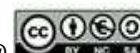
نویسنده مسئول (رایانامه): Sarajaei@ut.ac.ir

ارجاع به مقاله: رجائی، سید عباس؛ زیاری، کرامت الله و آقامحمدی، مهدی. (۱۴۰۵). تحلیلی بر اثرات گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی بر شهر: قاسم‌آباد همدان. مجله توسعه فضاهای پیراشهری، ۸(۲)، ۱-۲۰.

<http://doi.org/10.22034/jpusd.2026.579059.1395>

ناشر: انجمن جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی ایران

@نویسندگان

مقدمه

سکونتگاه‌های انسانی به مثابه نظام‌های جغرافیایی و واقعیت‌های مکانی-فضایی، در یک فرآیند زمانی-مکانی و متأثر از عوامل و نیروهای فضا‌ساز شکل می‌گیرند (شمسی و همکاران، ۱۶: ۳۹۴). جغرافیای نوین با نگرشی نظام‌وار، جوامع انسانی را به عنوان نظام‌های فضایی مورد مطالعه قرار می‌دهد (سعیدی، ۱۲: ۱۳۹۲). این نظام‌ها، اعم از شهری و روستایی، نه تنها از نیروهای درونی، بلکه از فرآیندهای بیرونی نیز به اشکال گوناگون تأثیر می‌پذیرند (صادقی و همکاران، ۲۰: ۱۳۹۷). این گونه تعامل نیروهای درونی و بیرونی از قانونمندی‌های حاکم بر تمام انواع نظام‌ها به شمار می‌رود (سعیدی و حسینی حاصل، ۳۰۷: ۱۳۸۸). بدین سان، نظام‌های سکونتگاهی در فرایند یک تعامل پویا از نیروهای گوناگون اثرگذار در روند زمان، رنگ و شکل می‌گیرند (سعیدی، ۳۳۵: ۱۳۹۰). پیوند فضایی در قالب‌ها و چارچوب‌های متعددی سکونتگاه‌های روستایی را متأثر می‌کند (سعیدی، ۲۳: ۱۳۷۷) و همچنین عوامل متعددی از جمله، عوامل محیطی (واقعیت‌های مکانی - فضایی و تصمیم‌گیری‌های سیاسی - اداری) و موقعیت و شبکه ارتباطی از عوامل درونی مؤثر در تحولات کالبدی-فضایی به شمار می‌روند (امین‌مقدم، ۱۴۷: ۱۳۹۰). یکی از بارزترین جلوه‌های این تعامل، فرآیند گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی واقع در حوزه نفوذ شهرهاست. این گسترش که غالباً با هدایت نیروهای بیرونی مانند جریان سرمایه و جمعیت شهری و تمایل درونی ساکنان برای تغییر کاربری اراضی و فعالیت اقتصادی تسریع می‌شود، زمینه‌ساز تحولات عمیقی در ساختار فضایی هر دو سکونتگاه (شهر و روستا) می‌گردد (Furuseth & Lapping, 2025:214). پدیده خزش روستایی^۱ نمونه‌ای بارز از این فرآیند است که در آن، اراضی کشاورزی و باغی پیرامون شهرها به تدریج به کاربری‌های مسکونی، تجاری و خدماتی تبدیل شده و در نهایت به پیوستن فیزیکی روستا به شهر منجر می‌شود (سعیدی و صدوق، ۹: ۱۳۸۵؛ لاسمی‌پور و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰). پدیده خزش در گذر زمان با بلعیدن اراضی روستایی، کاربری‌های زراعی و باغی را به کاربری‌های مسکونی، تجاری و خدماتی تبدیل می‌کند و در نهایت، منجر به ادغام و پیوستن روستاها به شهر می‌شود تا پذیرای رشد شدید جمعیت و پاسخگوی تقاضای بالای آن باشد (سعیدی و صدوق، ۹: ۱۳۸۵؛ نصیری‌هنده‌خاله و همکاران، ۸۴: ۱۴۰۱). بر این مبنای فشار مازاد جمعیت بر توان بالقوه محیطی شهر و گسترش کالبدی بی‌برنامه آن، زمینه رشد ناموزون کانون شهری را در ازای تحولات کالبدی فضایی نامأنوس و غیربومی سکونتگاه‌های روستایی حاشیه شهری را شدت بخشیده است (سعیدی و ایمانی، ۹: ۱۳۹۳). البته باید توجه داشت که آنچه در رابطه با رشد بی‌رویه توسعه نامتوازن شهر مشخص می‌شود، متفاوت از رشد طبیعی این گونه کانون‌ها است (سعیدی و حسینی، ۱۳۸۸: ۱۲۱-۱۳۱). به منظور یافتن راهکاری مناسب برای حرکت در مسیر توسعه متوازن، لازم است تا جایگاه و وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق روستایی تعیین و با توجه بدین جایگاه، سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای تدوین و اجرا شود (ذوقی و قادرزاده، ۱۴۰۰: ۳۰). در گستره فضایی ایران، پدیده خزش شهری از اهمیت فراوانی برخوردار است. ولی، بعضاً در برخی از نواحی روستایی نظیر ناحیه روستایی قاسم‌آباد به جهت مکانیزم‌های اقتصاد بازار، نظیر جریان سرمایه‌های شهری و روستایی و جریان جمعیت از نقاط روستایی و شهرهایی پیرامونی، تقاضا را برای خرید زمین با هدف ایجاد واحدهای

^۱ - Rural Sprawl

مسکونی و کارگاه‌های صنعتی - خدماتی افزایش داده است. این پدیده در کنار تقاضای روستاییان ساکن در ناحیه قاسم‌آباد همدان برای تغییر فعالیت از بخش کشاورزی به صنعت و به‌ویژه مسکن و خدمات بسترهای شکل‌گیری پدیده خزش روستایی را در این ناحیه سبب شده است. فرایند پدیده خزش در این ناحیه به حدی است که باعث اتصال فیزیکی بافت کالبدی این روستا (قاسم‌آباد) به شهر همدان گردیده است آنچه در این میان اهمیت می‌یابد، تحلیل اثرات این گسترش بر شهر میزبان است. تمرکز صرف بر پدیده «الحاق» و پیامدهای آن برای روستای ملحق‌شده، نگاه را از تأثیرگذاری این هسته‌های گسترش‌یافته بر پیکره و کارکردهای شهر اصلی معطوف می‌کند. هدف مقاله حاضر آن است که در چارچوب رویکرد ساختاری-کارکردی و با تأکید بر پیوندهای روستایی-شهری، به بررسی اثرات گسترش فضایی-کالبدی هسته روستایی قاسم‌آباد بر شهر همدان بپردازد و نشان دهد که این گسترش، چه پیامدهای چندگانه و بعضاً متناقضی را برای شهر به همراه داشته است.

مبانی نظری

پیوندهای شهری - روستایی حاصل تعامل دوسویه سکونتگاه‌های روستایی و کانون‌های شهری در عرصه منطق‌هایی است (افراخته و همکاران، ۱۳۹۱، Danesh, 2020). که بین ساختارهای مختلف و کارکردهای گوناگون هر نظام، نوعی هم‌پیوندی و هم‌نواپی وجود دارد (سعیدی، ۱۳۹۲: ۱۴). این پژوهش بر پارادایم فضایی و اصول بنیادین دیدگاه «ساختاری-کارکردی» استوار است. بر این مبنا، سکونتگاه‌های انسانی به‌عنوان «نظام فضایی» در نظر گرفته می‌شوند که اجزای آن (شهر و روستاهای پیرامون) از لحاظ ساختاری و کارکردی دارای ارتباطات تنگاتنگی هستند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱). براساس این دیدگاه، هرگونه تغییری در یک جزء (مانند گسترش فیزیکی یک هسته روستایی) بر سایر اجزا و کل نظام تأثیر می‌گذارد. پژوهش‌های بین‌المللی معاصر نیز مؤید آن است که سکونتگاه‌های روستایی و شهری دو نظام هم‌زیست و هم‌تکامل بوده و مجموعه آن‌ها نظام منطقه‌ای گسترده‌تر را شکل می‌دهد که بایستی رابطه‌ای متقابل و تقویت‌کننده داشته (Niu et al., 2023; Pan et al., 2023). از منظر این رویکرد، گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی نه یک پدیده مجزا، که نتیجه تعامل نیروهای درونی (مانند رشد جمعیت و تغییر الگوی معیشت) و بیرونی (مانند جریان سرمایه و سیاست‌های توسعه شهری) است و خود نیز به نوبه خود بر کارکردها و ساختار شهر مرکزی اثر می‌گذارد. پژوهش‌های اخیر بر این نکته تأکید دارند که مناطق حاشیه‌ای شهری به‌مثابه «منطقه پیشگام» برای تحقق پیوندهای روستایی-شهری عمل می‌کنند و بررسی آن‌ها نیازمند درهم‌تنیدگی‌های کارکردی و فضایی است (He et al., 2025; Jiang et al., 2023). این رویکرد براساس اندیشه‌های ایمانوئل کانت، فلسفه دیالکتیک هگل، پارادایم سیستمی، به همراه رویکرد فضایی که شامل نظریه‌های کریستالر و فون تونن، پارادایم منطقه‌بندی روزانه ورنل و همچنین نظریه‌های شبکه منطقه‌ای فریدمن و داگلاس سازمان‌یافته است (سعیدی، ۱۳۹۰: ۵). در رویکرد سیستمی شهرها و مناطق پیرامونی (هسته‌های روستایی) مجموعه درهم‌تنیده‌ایی از اجزا بوده که این اجزا به‌طور مداوم در جریان‌اند و اثرات این مجموعه، باید با تحلیل و کنترل، و همچنین به‌صورت پویا و همگام با تغییر همراه باشد. براساس دیدگاه مکتب علم فضایی نقش عوامل

کالبدی - فضایی در کنار مقوله‌هایی چون ایدئولوژی حاکم، اهداف نظام‌های حکومتی، و همچنین شرایط اجتماعی - اقتصادی در استقرار و گسترش سکونتگاه‌های انسانی (هسته‌های روستایی) و نظام فضایی آن مورد توجه می‌باشد (شکویی و موسی کاظمی، ۱۳۸۴: ۸). مرور پیشینه تحقیق نیز نشان می‌دهد که تغییرات کالبدی روستاها، تحت تأثیر عواملی چون مهاجرت‌پذیری، رشد جمعیت و گسترش به سمت اراضی پیرامونی، زمینه‌ساز تحولات گسترده در کاربری اراضی و نهایتاً دگرگونی در روابط شهر و روستا می‌شود. حسنی مهر (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان نقش اقتصادی تغییر کاربری اراضی در توسعه روستایی در دهستان طولرود تالش به این نتیجه رسیده‌اند که تغییر کاربری اراضی بیشتر بر روی زمین‌های زراعی بوده و موجب افزایش درآمد اقتصادی، بهبود وضعیت مسکن و معابر و افزایش قیمت زمین در روستاهای مورد مطالعه شده است. رجائی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی نشان دادند جریان‌های فضایی و ارتباط متقابل سکونتگاه‌های روستایی و شهری از طریق سفرهای روزانه بین روستاهای پیرامون شهرها از مهم‌ترین عوامل گسترش فیزیکی این روستاها است (رجائی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۵). امیرانتخابی (۱۳۹۴) در پژوهش خود در حوزه زیباکنار استان گیلان، گرایش روزافزون ساکنین روستاها به تغییر کاربری اراضی زراعی و تبدیل آن‌ها به قطعات قابل فروش زمین برای احداث خانه‌های دوم را عامل اصلی تغییرات کالبدی - فضایی روستاها دانسته است. (ظاهری و همکاران، ۱۳۹۲)، در بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلانشهرها، مهاجرپذیری روستاهای مورد مطالعه، تغییر در نوع فعالیت اقتصادی و محل اشتغال سرپرستان خانوارها به تغییرات کارکردی روستاها از کشاورزی به خدماتی، صنعتی، خوابگاهی و غیره شده است. رجائی و خراسانی در پژوهشی به بررسی شاخص‌های زیست‌پذیری در روستاهای پیراشهری پرداخته و به تحلیل اثرات گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی بر کیفیت زندگی پرداخته‌اند (Khorasani et al., 2015: 332). فیروزه و همکاران در مطالعه‌ای بر پیامدهای ادغام روستا بر شهر نشان دادند که پیامدهای کالبدی و فضایی ادغام در دو سطح مورفولوژی زراعی و باغی روستا بر گسترش شهر و چالش‌های ناشی از تقابل بافت روستایی و شهری قابل بحث است. از نظر آن‌ها هسته‌های روستایی علاوه بر کمک به هویت‌سازی در بافت جدید شهری، باعث شکل‌گیری بافت‌های نامنظم و نفوذناپذیر شده‌اند. این نفوذناپذیری، همراه با جمعیت‌پذیری و تراکم ساختمانی بالای شهر بنجورد، مشکلاتی مانند ترافیک و موانع امداد رسانی در مواقع بحران را به وجود آورده است. همچنین، تقابل بافت شهری و روستایی، تعادل کالبدی - فضایی را در منطقه بر هم زده و کانون‌های ناهمگونی ایجاد کرده است (فیروز و همکاران، ۱۴۰۵: ۷۶). در سطح بین‌المللی، کومار و همکاران معتقدند که خزش به ویژه در مناطقی که وابسته به فعالیت‌های کشاورزی و باغبانی‌اند، منجر به ایجاد تغییر در کاربری اراضی می‌گردد؛ خزش و کاربری اراضی به‌طور مستقیم با تحول و رشد جمعیت در ارتباط است و تداوم تغییرات کاربری اراضی از کشاورزی و باغ‌ها به اراضی ساخته‌شده یکی از مشخصه‌های خزش روستایی است (Kumar et al., 2011). پژوهش‌های جدیدتر نیز نشان داده‌اند که گسترش بی‌رویه شهری در نواحی حاشیه‌ای به از دست رفتن اراضی کشاورزی با ارزش، تهدید امنیت غذایی و گسست پیوندهای کارکردی میان نواحی روستایی و کلانشهری منجر می‌شود (Frontiers in Environmental Science, 2025; Salmani et al., 2025). فوروست و لاپینگ

(۲۰۲۵) در مطالعه حاشیه روستایی-شهری در آمریکای شمالی، مفهوم «حومه مورد مناقشه» را معرفی کردند و بر این نکته تأکید نمودند که گسترش فضایی هسته‌های روستایی اغلب بدون برنامه‌ریزی یکپارچه، منجر به تعارضات کاربری اراضی و تضعیف کارکردهای زیست‌محیطی می‌شود (Furuseth & Lapping, 2025). تحلیل کتاب‌سنجی مقالات منتشرشده در پایگاه (اسکوپوس، ۱۹۷۹-۲۰۲۴) حاکی از آن است که محور اصلی پژوهش‌های جهانی در این حوزه بر «پیامدهای گسترش فیزیکی شهرها و تغییرات در چشم‌انداز روستایی» متمرکز بوده است و واژگان کلیدی هسته نظری این حوزه شامل (گسترش بی‌رویه شهری، شهرنشینی، رشد شهری، مناطق پیرامونی، ساختار چشم‌انداز، تغییر کاربری زمین و تغییر چشم‌انداز) می‌باشند (Salmani et al., 2025).

مرور پژوهش‌های پیشین، نشان‌دهنده این موضوع است که مسائل فیزیکی-کالبدی روستاها، تحت تأثیر عوامل جمعیتی و مدیریتی جامعه قرار دارد. به بیان دیگر، رشد و گسترش فیزیکی روستاها تحت تأثیر مهاجرت‌پذیری و رشد درونی جمعیت، بروز پدیده خزش روستایی به طرف اراضی پیرامون و متعاقب آن الحاق روستا به شهر، تغییرات وسیع کاربری اراضی پیرامونی از کشاورزی و باغداری به کاربری‌های شهری را در بردارد. یافته‌های معاصر نشان می‌دهد که تحلیل اثرات گسترش هسته‌های روستایی بر شهر میزبان، نیازمند رویکردی یکپارچه و متوازن است که در آن ارتقای کیفیت زندگی، تقویت سرمایه اجتماعی و حفظ محیط‌زیست در اولویت موازی با توسعه زیرساخت‌ها قرار گیرد؛ چیزی که ادبیات جهانی از آن تحت عنوان گذار از رویکرد صرفاً کالبدی به رویکرد «ساختاری-کارکردی و شبکه‌ای» در برنامه‌ریزی فضایی یاد می‌کند (Pan et al., 2023; He et al., 2025; Jiang et al., 2023).

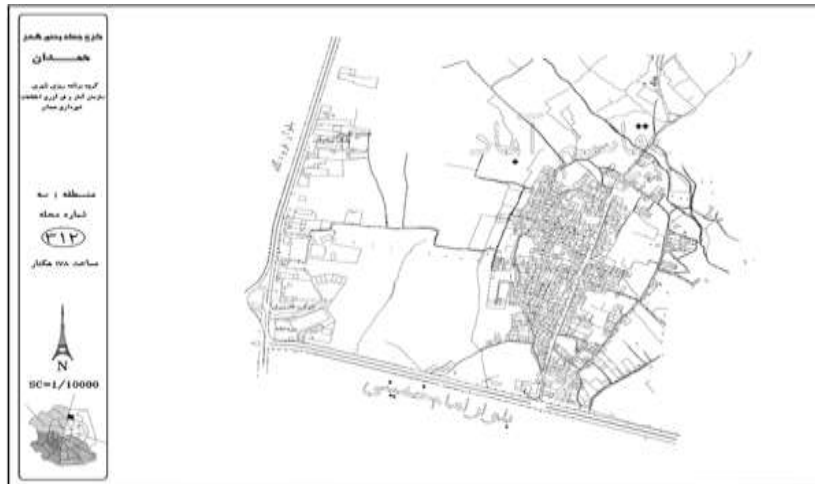
روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی-توسعه‌ای است. گردآوری داده‌ها به دو صورت کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی (پیمایشی) انجام شده است. جامعه آماری پژوهش، جمعیت بومی ساکن در محله قاسم‌آباد (هسته روستایی سابق) است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برابر ۲۵۰ نفر محاسبه شد. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده انجام گرفت. در بخش میدانی، ابزار اصلی پرسشنامه محقق ساخته بود. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۵) و روایی آن با استفاده از نظر خبرگان تأیید شد.

برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. به منظور بررسی اثرات الحاق محله قاسم‌آباد به شهر، تغییرات قبل و بعد از الحاق از طریق آزمون تی زوجی بیزی مقایسه گردید. دلیل انتخاب رویکرد بیزی، توانایی آن در کمّی‌سازی شواهد به نفع فرضیه صفر در برابر فرضیه جایگزین است (Wang et al., 2024)، برخلاف آمار کلاسیک که فقط فرضیه صفر را رد می‌کند (Dufhues et al., 2021). چن و همکاران (۲۰۲۲) با استفاده از ترکیب شبکه بیزی و سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) به ارزیابی زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی در حوضه رودخانه مین بالایی چین پرداختند و نشان دادند که رویکردهای بیزی می‌توانند تغییرات کیفی سکونتگاه‌ها را

پیش‌الحاق و پس‌الحاق با دقت بالایی تحلیل کنند (Chen et al., 2022). شاخص کلیدی در این تحلیل، فاکتور بیز (BF_0) است که قدرت شواهد را برای وجود تغییرات معنادار بین دو مقطع زمانی می‌سنجد. تفسیر مقادیر BF_0 به شرح زیر است:

- شواهد قوی برای تغییر: $BF_0 > 3$
 - شواهد متوسط برای تغییر: $1 < BF_0 < 3$
 - عدم وجود شواهد کافی: $BF_0 \approx 1$
- شواهد به نفع فرضیه صفر (عدم تغییر): $BF_0 < 1$ (Chen et al., 2022)

شکل ۱. نقشه موقعین جغرافیایی محدوده قاسم‌آباد همدان

یافته‌های پژوهش

۱. اثرات با شواهد قوی

در این بخش، به منظور دستیابی به اثرات گسترش فضایی-کالبدی هسته روستایی قاسم‌آباد بر شهر همدان، وضعیت این محله در ابعاد مختلف قبل و بعد از فرآیند گسترش و الحاق نهایی آن به شهر، از دیدگاه ساکنین مورد مقایسه و تحلیل قرار گرفته است. داده‌ها با استفاده از آزمون تی زوجی بیزی تحلیل شده‌اند که قدرت شواهد را برای وجود تغییرات معنادار بین وضعیت «قبل» و «بعد» از الحاق می‌سنجد. شاخص کلیدی این تحلیل، فاکتور بیز (BF_0) است که میزان قوت شواهد موجود را به نفع تغییر نشان می‌دهد. خطای محاسباتی در تمامی آزمون‌ها بسیار ناچیز است که نشان از پایداری و ثبات نتایج دارد. اثرات هسته روستایی قاسم‌آباد بر ساختار فضایی شهر همدان از منظر فیزیکی و کالبدی براساس پرسشنامه‌های تکمیل شده از مردم در چهار گروه طبقه‌بندی شده است. که به ترتیب ۴ وضعیت را در خصوص محله قاسم‌آباد از دیدگاه ساکنان نشان می‌دهد. دسته اول شاخص‌هایی است که در دوره پس از الحاق تغییرات زیادی داشته‌اند این تغییرات با جنبه‌های مثبت و منفی اثرگذاری داشته است. اساس شواهد قوی تا بسیار قوی برای تغییر $BF_0 > 10$ ؛ این جنبه‌ها پس از الحاق به طور معناداری تغییر کرده‌اند جدول (۱).

۱- اثرات قوی و بسیار قوی (شواهد قطعی): این دسته نشان‌دهنده حوزه‌هایی است که گسترش قاسم‌آباد بیشترین تأثیرات مثبت و منفی را بر شهر داشته است.

جدول ۱. تغییرات قوی و بسیار قوی معنادار شاخص‌ها قبل و بعد از الحاق در محله قاسم‌آباد

متغیر	BF ₀	تفسیر (قبل > بعد)	اثرگذاری بر شهر
وضعیت مهاجرپذیری و مهاجرت	۸۱۱۳/۷	شواهد بسیار قوی از افزایش چشمگیر مهاجرت و پذیرش مهاجر	منفی
وضعیت تراکم جمعیت و شلوغی	۳۳۱۸	شواهد بسیار قوی از پرتراکم‌تر و شلوغ‌تر شدن منطقه	منفی
میزان سروصدا و آلودگی صوتی	۶۲۶	شواهد بسیار قوی از افزایش قابل توجه آلودگی صوتی	منفی
ساخت‌وساز مساکن مقاوم	۲۵۴/۲	شواهد بسیار قوی از بهبود در ساخت ساختمان‌های مقاوم	مثبت
وضعیت معابر	۲۲۷/۱	شواهد بسیار قوی از بهبود وضعیت معابر و گذرگاه‌ها	مثبت
وضعیت ترافیک و عبور و مرور	۶۴/۰۲۴	شواهد قوی از افزایش ترافیک و شلوغی	منفی
وضعیت امکانات حمل‌ونقل عمومی	۳۵/۵۴۴	شواهد قوی از بهبود امکانات حمل‌ونقل عمومی	مثبت
افزایش ترافیک ناشی از الحاق	۲۷/۸۷۹	شواهد قوی از افزایش ترافیک و شلوغی پس از الحاق	منفی
وضعیت افزایش قیمت‌ها	۱۳/۴۲۷	شواهد قوی از افزایش قیمت‌ها برای خدمات، اجاره و ...	منفی
وضعیت ترکیب قومی و زبانی	۱۱/۲۹۱	شواهد قوی از تغییر در ترکیب قومی و زبانی منطقه	منفی
روند شاخص‌ها		مثبت	۳
		منفی	۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

۲. اثرات با شواهد متوسط

این دسته حوزه‌هایی هستند که تغییرات محسوس اما نه‌چندان چشمگیری را تجربه کرده‌اند. دسته دوم شاخص‌ها که پیرامون تغییرات محله نسبت به محلات مجاور و افزایش قیمت زمین و املاک در محدوده است شواهدی متوسط بر تغییر دارد. به عبارتی در دوره پس از الحاق تغییرات متوسطی داشته‌اند و براساس شواهد متوسط برای تغییر $(10 < BF_{01} < 3)$ ؛ این جنبه‌ها پس از الحاق تغییرات معناداری داشته‌اند (جدول ۲).

جدول ۲. تغییرات متوسط و معنادار شاخص‌ها قبل و بعد از الحاق در محله قاسم‌آباد

متغیر	BF ₀	تفسیر (قبل > بعد)	اثرگذاری بر شهر
وضعیت کیفیت محله در مقایسه با روستاهای هم‌جوار	۴/۶۹۴	شواهد متوسط کیفیت محله توسط ساکنان در مقایسه با روستاهای الحاق‌نشده	مثبت
افزایش ارزش زمین و املاک ناشی از الحاق	۳/۸۳۹	شواهد متوسط از موافقت ساکنان با افزایش ارزش املاک	منفی
روند شاخص‌ها		مثبت	۱
		منفی	۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

۳. اثرات با شواهد ضعیف یا عدم‌تغییر

این دسته مهم‌ترین بخش یافته‌هاست. علیرغم گسترش کالبدی و الحاق، در بسیاری از شاخص‌های کیفی و اجتماعی تغییری حاصل نشده یا حتی شواهد قوی برای عدم‌تغییر وجود دارد. دسته سوم شاخص‌ها که وضعیت تقاضا را برای واحدهای مسکونی و افزایش قطعه‌قطعه شدن اراضی را مورد بررسی قرار داده است شواهد ضعیفی را نشان می‌دهد ($1 < BF_{01} < 3$). این شاخص‌ها در الحاق روستای قاسم‌آباد به شهر تغییرات چندانی نداشته و شواهد ضعیفی مشاهده می‌شود جدول (۳).

جدول ۳. تغییرات ضعیف شاخص‌ها قبل و بعد از الحاق در محله قاسم‌آباد

متغیر	BF ₀	تفسیر	اثرگذاری بر شهر
وضعیت تقاضا برای واحدهای مسکونی	۱/۱۸	شواهد ضعیف از افزایش تقاضا برای واحدهای مسکونی	مثبت
افزایش تفکیک و قطعه‌قطعه شدن زمین‌ها	۱	شواهدی بر عدم‌تغییر؛ داده‌ها نشان می‌دهد تفکیک زمین‌ها تغییر معناداری نکرده است	مثبت
روند شاخص‌ها		مثبت	۱
		منفی	۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

دسته چهارم شاخص‌ها شواهد قوی برای عدم‌تغییر ($BF_{01} > 1$) نشان می‌دهد این شاخص‌ها که از نظر آماری از فرضیه صفر حمایت می‌کنند هیچ تفاوت معناداری را قبل و بعد از نشان نمی‌دهند. براساس یافته‌ها از تفسیر شاخص‌ها

در وضعیت قبل و بعد مهم ترین تغییرات مربوط به تراکم جمعیت، مهاجرت، آلودگی صوتی و زیرساخت ها (وضعیت معابر و ساخت وساز مقاوم در برابر زلزله) بوده است. در مقابل، ساکنین تغییر محسوسی در رضایت کلی از محله، خدمات شهری پایه، اعتماد اجتماعی و کیفیت محیط زیست اعلام کرده اند. جدول (۴)

جدول ۴. شاخص ها بدون تغییر قبل و بعد از الحاق در محله قاسم آباد

متغیر	BF-0	تفسیر	اثرگذاری بر شهر
میزان رضایت شما از سکونت	۰/۵۳	شواهد قوی عدم تغییر	منفی
دسترسی به خدمات شهری	۰/۱۳۵	شواهد قوی عدم تغییر	منفی
وضعیت محیط زیست	۰/۰۹۷	شواهد قوی عدم تغییر	منفی
دسترسی به امکانات آموزشی، بهداشتی و رفاهی	۰/۱۲۶	شواهد قوی عدم تغییر	منفی
میزان اعتماد به ساکنین و همسایه ها	۰/۰۴۴	شواهد قوی عدم تغییر	مثبت
وضعیت فضای سبز و پارک ها	۰/۰۸۴	شواهد قوی عدم تغییر	منفی
میزان خشونت و نزاع	۰/۲۳۸	شواهد قوی عدم تغییر	مثبت
وضعیت گسترش جرائم	۰/۰۷۷	شواهد قوی عدم تغییر	مثبت
احساس امنیت	۰/۱۴۴	شواهد قوی عدم تغییر	مثبت
روند شاخص ها	مثبت		۴
	منفی		۵
ارزیابی نهایی از کلیه شاخص ها	تعداد شاخص با اثر مثبت		۹
	تعداد شاخص با اثر منفی		۱۵

منبع: یافته های تحقیق، ۱۴۰۴

۴. بررسی مؤلفه های پژوهش

جهت بررسی مؤلفه های تحقیق شاخص ها به صورت مؤلفه های مسکن، دسترسی، کاربری زمین و قیمت، کاربری محیطی و فضای سبز، آلودگی، وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و رضایت دسته بندی شده که مقادیر آنها براساس آمار T در جدول (۵) نشان داده شده است.

جدول ۵. مؤلفه ها پژوهش در قبل و بعد از الحاق براساس آزمون T زوجی در محله قاسم آباد

مؤلفه های قبل	مؤلفه ها بعد	مقدار t	معناداری
مؤلفه مسکن (قبل)	مؤلفه مسکن (بعد)	-۲/۱۵۸	۰/۰۳۳
مؤلفه دسترسی به خدمات (قبل)	مؤلفه دسترسی به خدمات (بعد)	-۰/۲۱۸	۰/۸۲۸
مؤلفه کاربری زمین و تغییرات قیمت (قبل)	مؤلفه کاربری زمین و تغییرات قیمت (بعد)	-۳/۹۴۲	< .۰۰۱
مؤلفه دسترسی به حمل و نقل و شبکه معابر (قبل)	مؤلفه دسترسی به حمل و نقل و شبکه معابر (بعد)	-۶/۰۰۹	< .۰۰۱
مؤلفه تغییرات محیطی و فضای سبز (قبل)	مؤلفه تغییرات محیطی و فضای سبز (بعد)	۱/۲۳۶	۰/۲۱۹
مؤلفه افزایش آلودگی و پسماند (قبل)	مؤلفه افزایش آلودگی و پسماند (بعد)	-۲/۹۷۷	۰/۰۰۴
مؤلفه تغییرات اقتصادی و فعالیت (قبل)	مؤلفه تغییرات اقتصادی و فعالیت (بعد)	۱/۲۱۰	۰/۲۲۹
مؤلفه اجتماعی و فرهنگی (قبل)	مؤلفه اجتماعی و فرهنگی (بعد)	-۱/۶۴۹	۰/۱۰۲
مؤلفه رضایت از زندگی در محل (قبل)	مؤلفه رضایت از زندگی در محل (بعد)	-۱/۴۸۳	۰/۱۴۱

بر اساس مقادیر جدول (۵) می توان دسته بندی زیر را از مؤلفه های مورد بررسی ارائه داد:

مؤلفه هایی که تغییرات مثبت و بسیار شدید داشته اند (شواهد قوی)

این حوزه ها عمدتاً مربوط به زیرساخت های و مسکن هستند که نشان می دهد الحاق، سرمایه گذاری های فیزیکی مشخصی را به همراه داشته است.

- وضعیت معابر: ($BF=227/2$) وضعیت خیابان ها و معابر پس از الحاق بهبودی بسیار چشمگیر داشته است.
- ساخت و ساز مسکن مقاوم: ($BF=254/2$) استانداردهای ساخت و ساز و مقاوم سازی ساختمان ها در برابر سوانح به طور متوسطی ارتقا یافته است.

- وضعیت امکانات حمل و نقل عمومی: ($BF=35/5$) دسترسی به حمل و نقل عمومی بهتر شده است.

مؤلفه هایی که تغییرات منفی و بسیار شدید داشته اند (شواهد قوی)

این یافته ها که نشان دهنده تأثیرات منفی و اجتناب ناپذیر شهرنشینی است عبارت اند از :

- وضعیت تراکم جمعیت و شلوغی: ($BF=3/319$) این قوی ترین تغییر گزارش شده است. منطقه پس از الحاق به شدت شلوغ و پرتراکم شده است.

- وضعیت مهاجرپذیری و مهاجرت: ($BF=376/7$) شمار مهاجران به منطقه به طور بی سابقه ای افزایش یافته که عامل اصلی افزایش تراکم جمعیت است.

- میزان سروصدا و آلودگی صوتی: ($BF=626/4$) آلودگی صوتی به عنوان یک معضل جدی پس از الحاق خودنمایی می کند.

- وضعیت ترافیک و عبور و مرور: ($BF=64/0$) حجم ترافیک و شلوغی عبور و مرور به وضوح افزایش یافته است.

- مؤلفه های اقتصادی: تغییرات محسوس

- الحاق در شهر تأثیرات اقتصادی مستقیمی بر محله قاسم آباد داشته است این تغییرات عبارت اند از :
- وضعیت افزایش قیمت ها: ($BF=13/4$) هزینه های زندگی از جمله اجاره بها و قیمت خدمات به طور معناداری افزایش یافته است.

- افزایش ارزش زمین و املاک: ($BF=3/8$) ساکنین به وضوح برافزایش ارزش ملک خود پس از الحاق اذعان دارند.

مؤلفه های بدون تغییر معنادار:

- این بخش از یافته ها حائز اهمیت فراوان است زیرا نشان می دهد توسعه کالبدی لزوماً به بهبود کیفیت زندگی منجر نشده است. داده ها شواهد قوی ($BF < 1$) ارائه می دهند که نشان می دهد در این شاخص ها تفاوت معناداری بین قبل و بعد از الحاق وجود ندارد:

- میزان رضایت از سکونت: رضایت کلی ساکنان از زندگی در قاسم آباد تغییر محسوسی نکرده است.
- دسترسی به خدمات شهری پایه (آب، برق، گاز، اینترنت): اگرچه انتظار می‌رفت این خدمات بهبود یابد، اما از دید ساکنان تغییر قابل توجهی حاصل نشده است.
- دسترسی به امکانات آموزشی، بهداشتی و رفاهی: الحاق منجر به بهبود ملموس در دسترسی به این امکانات حیاتی نشده است.
- سرمایه اجتماعی و امنیت: شاخص‌های حیاتی مانند اعتماد به همسایه‌ها و ساکنین، احساس امنیت و میزان خشونت و جرائم تغییر معناداری نکرده‌اند. این نشان می‌دهد الحاق نتوانسته است پیوندهای اجتماعی و احساس تعلق خاطر را تقویت کند.
- وضعیت محیط‌زیست و فضای سبز: کیفیت هوا، آب، خاک و همچنین وضعیت پارک‌ها و فضای سبز از نگاه مردم بهبود نیافته است.
- تحلیل بیزی داده‌ها با استفاده از آزمون t زوجی بیزی نشان می‌دهد که الحاق قاسم آباد به شهر همدان تأثیرات متفاوتی بر مؤلفه‌های مختلف داشته است. براساس شاخص بیزی ($BF-0$)، شواهد قوی تا بسیار قوی برای تغییر در حوزه‌های حمل‌ونقل، کاربری زمین و آلاینده‌گی مشاهده می‌شود، درحالی‌که در حوزه‌های خدمات، رضایت از زندگی و ابعاد اجتماعی تغییرات معناداری ثبت نشده است.

جدول ۶. وضعیت مؤلفه‌های پژوهش و معناداری آن قبل و بعد از الحاق در محله قاسم آباد

مؤلفه‌ها	$BF-0$	تفسیر آماری	جهت تغییر
بهبود وضعیت ساخت و مسکن	۱/۹۹۳	شواهد متوسط به نفع بهبود ($BF-0 \approx 2$)	مثبت
دسترسی به خدمات (آموزشی و بهداشتی)	۰/۱۳۳	شواهد متوسط به نفع عدم تغییر ($BF-0 < 0/33$)	منفی
کاربری زمین و تغییرات قیمت	۲۵۰/۶	شواهد بسیار قوی به نفع بهبود ($BF-0 > 100$)	منفی
دسترسی به حمل‌ونقل و شبکه معابر	۷۴۶۷۸/۸	شواهد قطعی به نفع بهبود ($BF-0 > 1000$)	مثبت
تغییرات محیطی و فضای سبز	۰/۰۵۲	شواهد قوی به نفع عدم تغییر ($BF-0 < 0/1$)	منفی
افزایش آلاینده‌گی و پسماند	۱۳/۸	شواهد قوی به نفع تغییر ($BF-0 > 10$)	منفی
تغییرات اقتصادی و فعالیت	۰/۰۵۳	شواهد قوی به نفع عدم تغییر ($BF-0 < 0/1$)	منفی
اجتماعی و فرهنگی	۰/۷۷۳	شواهد ضعیف به نفع عدم تغییر ($0/33 < BF-0 < 1$)	مثبت

رضایت از زندگی در محل	۰/۵۹۱	شواهد ضعیف به نفع عدم تغییر ($BF_0 < 0.33$)	مثبت
ارزیابی نهایی		مثبت	۳
		منفی	۵

۵. شاخص کلی وضعیت سکونتگاه

پس از بررسی مؤلفه‌های تحقیق به بررسی وضعیت کلی از مؤلفه‌های ۹ گانه پرداخته شد تا براساس آن بتوان به یک نتیجه‌گیری کلی دست یافت و به این سؤال اصلی پاسخ داد که الحاق این روستا به شهر به صورت کلی مثبت ارزیابی می‌شود یا منفی. از این رو با ایجاد یک شاخص بنام شاخص کلی الحاق این وضعیت در قبل و بعد مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول (۷) نشان داده شده است.

جدول ۷. شاخص کلی

شاخص کلی الحاق		F_0 (فاکتور بیز)
شاخص کلی الحاق قبل	شاخص کلی الحاق قبل	۴۲۹/۴

با وجود اثرات منفی گسترده در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، تحلیل بیزی شاخص کلی ترکیبی (شامل تمامی متغیرها) نشان‌دهنده شواهد بسیار قوی به نفع تغییر است ($BF_0 = 429/4$) این یافته حاکی از آن است که از دیدگاه ساکنین، گسترش و الحاق قاسم آباد، تغییری قطعی و بنیادین در وضعیت این محله ایجاد کرده است، اما این تغییر، ماهیتی دوگانه و متناقض دارد.

بحث

گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی پیرامون شهرها، پدیده‌ای روبه‌تزايد در نظام شهری ایران است. این پژوهش با گذر از نگاه صرفاً حقوقی به مقوله «الحاق»، به تحلیل اثرات این گسترش بر شهر همدان از منظر سکونتگاه ملحق شده (قاسم آباد) پرداخت. یافته‌ها نشان می‌دهد که این گسترش، تحولی نامتوازن و دوگانه را برای شهر به ارمغان آورده است. از یک سو، گسترش قاسم آباد و ادغام آن در شهر، منجر به بهبودهای چشمگیر در زیرساخت‌های کالبدی نظیر شبکه معابر، حمل و نقل عمومی و مقاوم‌سازی مسکن شده است. این دستاوردها بیانگر آن است که شهر توانسته است کارکردهای مثبت خود را در این حوزه‌ها به هسته‌های پیرامونی تسری بخشد. اما در نقطه مقابل، این گسترش، بار منفی سنگینی را بر پیکره شهر تحمیل کرده است. افزایش بی‌رویه تراکم جمعیت، مهاجرت‌پذیری بالا، ترافیک، آلودگی صوتی و افزایش هزینه‌های زندگی، از یک سو، و عدم بهبود معنادار در شاخص‌های کلیدی کیفیت زندگی نظیر رضایت ساکنان، دسترسی به خدمات پایه، کیفیت محیط‌زیست و سرمایه

اجتماعی، از سوی دیگر، نشان‌دهنده نوعی عدم تعادل عمیق در این فرآیند است. به عبارت روشن‌تر، قاسم‌آباد اگرچه از نظر کالبدی به شهر پیوسته و از مزایای آن بهره‌مند شده، اما از نظر کارکردی و اجتماعی، بخش زیادی از مسائل و معضلات خود (نظیر تراکم، آلودگی، نارضایتی) را به شهر وارد کرده و نتوانسته است به سطح مطلوبی از کیفیت زندگی شهری دست یابد. این بدان معناست که گسترش فضایی-کالبدی هسته‌های روستایی، صرفاً یک مسئله «پیوستن» فیزیکی نیست، بلکه فرآیندی پیچیده از تأثیر و تأثر متقابل است که می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری محله‌ای ناپایدار و مسئله‌دار در درون شهر گردد. درنهایت، می‌توان گفت گسترش قاسم‌آباد به‌عنوان یک هسته روستایی، اگرچه به‌عنوان ابزاری برای توسعه فیزیکی شهر عمل کرده، اما در عمل، بخشی از ناپایداری‌های اجتماعی و زیست‌محیطی خود را به‌نظام شهری همدان تزریق کرده است. موفقیت این فرآیند، مستلزم نگاهی جامع و فراتر از توسعه صرف کالبدی است که در آن، ارتقای کیفیت زندگی، تقویت سرمایه اجتماعی و حفظ محیط‌زیست در اولویت موازی با توسعه زیرساخت‌ها قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که الحاق قاسم‌آباد به همدان باوجود بهبود در شاخص‌های کالبدی (معابر، مسکن مقاوم)، در ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی اثرات منفی یا بدون تغییر داشته است. این الگوی «توسعه نامتوازن» با نتایج صادقی و همکاران در روستاهای پیرامون کاشان همخوانی دارد که نشان دادند گسترش کالبدی روستاها اغلب با کاهش کیفیت زیست‌محیطی همراه است. همچنین با نتایج حسنی‌مهر نشان می‌دهد که در طوارود تالش به‌بهبود معابر و افزایش قیمت منجر شده، اما رضایت سکونتی را بدون تغییر گزارش نموده است که با نتایج تحقیق حاضر همخوانی دارد به‌صورتی که در یافته حاضر ($BF=0/53$) برای رضایت از سکونت به‌دست آمده که نشان از وضعیت بدون تغییر دارد. در سطح بین‌المللی، کومار در شهرهای هند نیز نشان دادند که خزش روستایی به‌از دست رفتن اراضی کشاورزی و افزایش تراکم بدون افزایش متناسب خدمات منجر می‌شود. جالب آنکه دوفونس در قزاقستان با استفاده از شبکه بیزی نشان دادند که مهاجرت روستایی-شهری همیشه با بهبود رفاه همراه نیست و فاکتور بیز محاسبه‌شده در مطالعه آنان برای رضایت از زندگی $BF < 1$ مشابه مقدار $0/591$ در پژوهش حاضر است (Dufhues et al., 2021). جانگ و همکاران (۲۰۲۶) در سنجش ناهمگنی فضایی و موانع توسعه یکپارچگی شهری-روستایی در استان ژجیانگ چین، شاخص ترکیبی جدیدی ارائه دادند که مشابه شاخص کلی الحاق در پژوهش حاضر، قادر به ارزیابی همزمان ابعاد مثبت و منفی ادغام هسته‌های روستایی در شهر است (Zhang et al., 2026). نوآوری پژوهش حاضر در مقایسه با مطالعات پیشین، استفاده از آزمون تی زوجی بیزی برای کمی‌سازی شواهد به نفع «عدم تغییر» است.

در راستای بهبود وضعیت سکونتگاه‌های مشابه موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- ✓ تأکید بر توسعه یکپارچه و متوازن: برنامه‌ریزان شهری باید در فرآیند گسترش و ادغام هسته‌های روستایی، صرفاً بر الحاق فیزیکی تمرکز نکرده و طرحی جامع برای ارتقای همزمان شاخص‌های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی ارائه دهند؛
- ✓ اولویت‌دهی به ارتقای کیفیت زندگی: با توجه به عدم‌تغییر در رضایت ساکنان و دسترسی به خدمات، سرمایه‌گذاری هدفمند برای بهبود واقعی دسترسی به امکانات آموزشی، بهداشتی، رفاهی و تفریحی در این محله ضروری است؛
- ✓ تقویت سرمایه اجتماعی و هویت محلی: اجرای برنامه‌هایی برای تقویت تعاملات اجتماعی، افزایش اعتماد و مشارکت ساکنان در اداره امور محله، می‌تواند به کاهش پیامدهای منفی ناشی از تغییرات سریع جمعیتی و کالبدی کمک کند؛
- ✓ مدیریت پیامدهای منفی شهرنشینی: اتخاذ سیاست‌های مؤثر در زمینه مدیریت ترافیک، کاهش آلودگی صوتی و حفظ و توسعه فضاهای سبز، برای تبدیل این محله به بخشی پایدار از شهر، حیاتی است؛ و
- ✓ تداوم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها: اگرچه سرمایه‌گذاری در حوزه‌هایی مانند حمل‌ونقل و معابر نتایج مثبتی داشته، اما این روند باید با نگاه به نیازهای آتی محله و با استانداردهای بالاتر ادامه یابد.

حامی مالی

بنا به اظهارنظر نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

با توجه اینکه مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری می‌باشد، سهم و نقش نویسنده اول، به‌عنوان دانشجوی رساله، نویسنده دوم و سوم به‌عنوان راهنما بود.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکت آن‌ها در این مقاله تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- افراخته، حسن، عزیز پور، فرهاد و جورنیان، محمد. (۱۳۹۱). نقش جریانات فضایی در فرایند خزش روستایی. مطالعه موردی: ناحیه سلیمان‌آباد. برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی. (۲)، ۹-۲۴.
- https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2160_89.html?lang=en
- امیر انتخابی، شهرام. (۱۳۹۴). تحول کالبدی- فضایی روستاهای ساحلی گیلان (مطالعه موردی: حوزه زیباکنار). برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، ۲(۴)، ۱۱۳-۱۲۲.
- https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2416.html

- امین مقدم، محبوبه. (۱۳۹۰). روند تبدیل روستاها به شهر با تأکید بر تحول کالبدی فضایی. نمونه موردی: روستا-شهر دابودشت شهرستان آمل. مقاله منتشرشده در اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: مسکن و بافت. ۱۴۷. ۱۵۱. تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- حسینی مهر، صدیقه. (۱۳۹۸). نقش اقتصادی تغییر کاربری اراضی در توسعه روستایی در دهستان طولارود تالش. جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۹ (۳۴)، ۱۹۹-۲۰۹. DOI: [20.1001.1.22286462.1398.9.2.13.9](https://doi.org/10.1001.1.22286462.1398.9.2.13.9)
- رجایی، سیدعباس؛ خراسانی، محمدمبین و صحنه، بهمن. (۱۳۹۴). تحلیل اکتشافی داده‌های فضایی در بررسی آمدوشده‌های روزهان در نواحی روستایی مورد: روستاهای پیرامون مناطق کلانشهری. مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۵ (۱۶)، ۱۱۹-۱۳۶. https://gps.gu.ac.ir/article_10921.html
- سعیدی، عباس و صدوق، سید حسن. (۱۳۸۵). نظام فضایی به مثابه جوهره مطالعات جغرافیایی. جغرافیا، ۴ (۱۱)، ۱-۲۵. https://mag.iga.ir/article_253513.html
- سعیدی، عباس و حسینی‌حاصل، صدیقه. (۱۳۸۸). شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید. تهران: ناشر شهیدی.
- سعیدی، عباس. (۱۳۹۲). پوشش ساختاری - کارکردی: رویکردی بدیل در برنامه‌ریزی فضایی. اقتصاد فضا و برنامه‌ریزی روستایی، ۱ (۱)، ۱-۱۸. SID. <https://sid.ir/paper/506370/fa>
- سعیدی، عباس. (۱۳۷۷). مبانی جغرافیای روستایی. تهران: انتشارات سمت.
- سعیدی، عباس. (۱۳۹۱). مفاهیم بنیادین در برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی (بخش دوم). برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی، ۱ (۳)، ۱۱-۲۴. https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2166.html
- سعیدی، عباس. (۱۳۹۲). پیوستگی توسعه روستایی - شهری در قالب منظومه‌های روستایی. برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی، جغرافیا، ۲ (۴)، ۱۱-۲۰. https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2409.html
- سعیدی، عباس، ایمانی، بهرام. (۱۳۹۳). نقش عوامل و نیروهای درونی و بیرونی در روند دگردیسی کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی. جغرافیا، ۱۲ (۴۰)، ۱-۲۸. https://mag.iga.ir/article_701408.html
- سلطانی ذوقی، احمد، قادرزاده، حامد. (۱۴۰۰). بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر پایه شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی. روستا و توسعه، ۲۴ (۳)، ۳۰-۵۹.
- سلیمانی، محمد؛ افراخته، حسن؛ سعیدینیا، احمد؛ چگینی، رباب. (۱۳۹۲). تحلیل پیامدهای کالبدی - فضایی ادغام هسته‌های روستایی در منطقه یک شهر تهران. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲ (۳)، ۱۴۹-۱۱۵. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-1612-fa.html>
- شکور، علی؛ شجاعی فرد، علی؛ زارع، پریرسا. (۱۳۹۹). نقش رابطه روستا-شهری در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای با رویکرد پایداری جمعیتی از طریق توسعه پایدار روستایی در ایران. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۰ (۳۹)، ۱-۲۰. DOI: [20.1001.1.22516735.1399.10.39.1.3](https://doi.org/10.1001.1.22516735.1399.10.39.1.3)
- شکویی، حسین و موسی کاظمی، سید مهدی. (۱۳۸۴). مبانی جغرافیای شهری. تهران: دانشگاه پیام نور.
- شمسی، رقیه، افراخته، حسن، و عزیزپور، فرهاد. (۱۳۹۴). پیامدهای کالبدی - فضایی ادغام روستا شهری (نظام مسکن در جماران). جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۵ (۱۷)، ۸۵-۱۰۲. SID. <https://sid.ir/paper/236681/fa>
- صادقی، محمدعلی، سعیدی، عباس، منشی‌زاده رحمت‌الله، و عزیزپور، فرهاد. (۱۳۹۷). روند تحول کالبدی-فضایی روستاهای پیرامون شهر کاشان طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۵۵. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۲۸ (۲۹)، ۱۹-۳۶. DOI: [10.22111/gaij.2018.4243](https://doi.org/10.22111/gaij.2018.4243)

- ظاهری، محمد، رحیم پور، بهاره. (۱۳۹۲). بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلانشهرها (مطالعه موردی روستای بیرق. مسکن و محیط روستا، ۳۳(۱۴۶)، ۱۲۱ – ۱۳۹. <http://jhre.ir/article-1-283-fa.html>
- فیروزه، زهرا، زنگانه، احمد، سلیمانی مهرنجانی، محمد و خزاعی نژاد، فروغ. (۱۴۰۵). تحلیل پیامدهای فضایی ادغام روستایی در شهر (مورد مطالعه: روستای ملکش در شهر بجنورد). توسعه فضاهای پیراشهری: doi: 10.22034/jpusd.2025.493060.1329, 8(1), 73-98.
- لاسمی پور، ربابه؛ سعیدی، عباس و رحمانی، بیژن. (۱۴۰۰). عوامل اثرگذار بر شکل‌گیری خزش روستایی در ناحیه چمستان مطالعه موردی: شهرستان نور، استان مازندران. جغرافیا، ۱۹(۶۹)، ۱۹ – ۳۷. DOI:20.1001.1.27172996.1400.19.69.2.0
- نصیری هنده خاله، اسماعیل؛ جوان، فرهاد و یونسی سندی، ریحانه. (۱۴۰۱). بررسی تأثیرات خزش شهری بندر انزلی در پایداری کالبدی -فضایی سکونتگاه‌های پیراشهری. روستا و توسعه پایدار فضا، ۳(۴)، ۸۲-۹۸. doi: 10.22077/vssd.2022.5475.1118
- Chen, J., et al. (2022) Bayesian network-GIS-based livability assessment of rural settlements in the Upper Min River Basin, China. ^[SEP]Scientific Reports, 12, 9876. DOI:10.1038/s41598-022-13456-7
- Danesh, A.H. (2020) Rural-urban migration, urbanization, and squatter settlements in the developing countries: a case study in Iran. London: Routledge.
- Dufhues, T., Buchenrieder, G. & Sun, Z. (2021) Exploring policy options in regulating rural-urban migration with a Bayesian network: A case study in Kazakhstan. ^[SEP]European Journal of Development Research, 33, 845-870.
- Furuseeth, O.J. & Lapping, M.B. (eds.) (2025) Contested Countryside: The Rural-Urban Fringe in North America. ^[SEP]Environment and Urbanization, 37(1), 210-228.
- He, R., Wuang, J., Zhang, C. & Fang, F. (2025) Rural Revitalization in the Urban-rural Fringe of Metropolitan Areas from the Perspective of Urban-rural Integration: Theoretical Exploration and Path Selection. Economic Geography, 45(7), 168-177. DOI:10.15957/j.cnki.jjdl.2025.07.017
- Jiang, M. et al. (2023) Spatial path to achieve urban-rural integration development – Analytical framework for coupling the linkage and coordination of urban-rural system functions. Habitat International, 142, 102953. DOI:10.1016/j.habitatint.2023.102953
- Khorasani, M., & Rajaei, S. (2015). Analysis and identification of indicators and introduction pattern of livability in peri urban villages. International Journal of Academic Research, 7(1), 330-334.
- Kumar, A. & Pandey, A. & Hoda, N. (2011) Evaluation of sprawl pattern in the tribal-dominated cities of Jharkhand state, India, International of Remote Sensing, No.32, pp.7651-7675.
- Niu, B., Ge, D., Sun, J., Sun, D., Ma, Y., Ni, Y., & Lu, Y. (2023). Multi-scales urban-rural integrated development and land-use transition: The story of China. Habitat International, 142, 102953. (DOI): 10.1016/j.habitatint.2023.102744
- Pan, W., Wang, J., Li, Y., Chen, S. & Lu, Z. (2023) Spatial pattern of urban-rural integration in China and the impact of geography. ^[SEP]Geography and Sustainability, 4(4), 404-413. DOI:10.1016/j.geosus.2023.08.001
- Salmani, M., et al. (2025) Unequal Spatiality and Urban Sprawl: Revisiting the Knowledge Structure of Landscape Transformations in Peripheral Settlements. ^[SEP]Geography and Human Relationships, 8(1), 1-18. DOI:10.22034/gahr.2025.539298.2559

- Wang, L. et al. (2024) Study on the driving mechanism of cultivated land change in the urban–rural fringe with Bayesian network modeling. *Scientific Reports*, 14, 1234. DOI:10.1038/s41598-024-56789-0
- Zhang, Y., Zhang, P., Lu, Z., Wu, Y. & Chen, Z. (2026) Measuring Spatial Heterogeneity and Obstacle Factors of Urban–Rural Integration Development in Zhejiang Province, China. *Land*, 15(5), 732. DOI:10.3390/land15050732.